

THYMIATERIA

Са доримских локалитета у нашој земљи познат је већи број објеката специјалног облика и намене, који се због сродности са сличним предметима из Грчке и Оријента могу назвати Θυμικτήρια. Њихова појава на нашим локалитетима, иако спорадична, претставља докуменат од прворазредног значаја за потпуније упознавање доримске културе, у првом реду религије и култа, јер су ови предмети служили као жртвеници за спаљивање мириса. Засада још није могуће дати потпун преглед свих врста ових жртвеника, нити побројати све локалитете на којима су они код нас нађени. Неколико најкарактеристичнијих облика биће довољно да се добије приближна слика о њиховим облицима и употреби.

У Египту, Месопотамији, Малој Азији, Сирији и Феникији вазе које су служиле за спаљивање мириса немају један одређен облик¹⁾. У Грчкој су облици тимиатериа још разноврснији²⁾. Исти је случај и с вазама намењеним за спаљивање мирисних материја које су нађене у нашој земљи: оне су рађене увек од керамике, у облицима који су познати из оријенталне и грчке културе.

У Вучедолу је нађена једна ваза специјалног облика коју је публикувао R. R. Schmidt³⁾. Готово истоветни примерци ове врсте ваза нађени су и у Старчеву⁴⁾. Ваза се састоји од правоугаоног постоља са четири ноге из чијег средишта израста цилиндрично стабло на чијем се врху налази широка здела. Висина целе вазе износи 14 см. Овај керамички облик очигледно је настао копирањем металних узора, као што је случај с вазама намењеним за спаљивање мириса рађеним од печене земље које су откривене у Италији. Најближи по облику вази из Вучедола је један тимиатерион од теракоте који је нађен у северној Апулији⁵⁾. Овај тимиатерион разликује се од примерка из Вучедола једино по нешто издуженијем цилиндричном делу и по ногама на по-

1) Уп. Pauly—Wissowa, *Realencyclopädie d. klass. Altertumswiss.*, s. v. *thymiateria*.

2) Уп. K. Wigand, *Thymiateria* у *Bonner Jahrbücher*, 1894.

3) R. R. Schmidt, *Die Burg Vucedol*, 1945, Т. 19, 3.

4) *Ibid.*, стр. 53.

5) M. Mayer, *Apulien*, 1914, Т. 11, 4.

стољу које се савијају у облику шапа. Слична група тимиатериа позната је и из Грчке. На вазама IV-ог века, уместо тимиатериа са јединственим кружним постољем, јављају се тимиатериа са постољем расчлањеним на три или четири ножице, слично као на примерку из Вучедола⁶⁾). Примерак из Вучедола није само по облику близак наведеним примерцима из Грчке и Италије, већ и по својој намени, пошто је недалеко од њега, на истој дубини, открио R. R. Schmidt и једну дубоку зделу на шупљој нози чије је дно пробушено⁷⁾). Ова здела није могла да служи као поклопац, како то претпоставља R. R. Schmidt⁸⁾). Сам облик ове вазе искључује је из профане употребе и показује да она припада специјалној групи култних ваза, тзв. *εὐχάρια*, које служе за либације. Из овога се може закључити да су на овом месту била повезана два култна инструмента: тимиатерион, на коме је приношена жртва у мирисима и есхара у коју је изливана либација. Ово комбиновање течне жртве с кађењем најчешће је у вези са сепулкралним култом.

Другу групу тимиатериа, која је врло блиска првој, чине специјални керамички облици нађени у Винчи и на осталим налазиштима винчанског типа у нашој земљи и Мађарској.

У Винчи је на дубини 6,4 (односно 8,2 м) нађена фрагментована, али поуздано рестаурисана ваза која се састоји из сточића на четири ноге на коме се налази плитка, широка здела⁹⁾). Професор Васић је овај примерак сврстао у групу лебеса на три или четири ноге¹⁰⁾). Међутим, Pernice¹¹⁾ је утврдио да је у грчком архајском добу израђивана једна врста тимиатериа која је врло слична лебесима на три или четири ноге, од којих се разликују једино много мањим димензијама. L. Souvet¹²⁾ је публиковао неколико оваквих примерака израђених од теракоте која потичу из Беотије и за које он сматра да претстављају директне копије сличних предмета израђених од метала. Примерак из Винче разликује се од ових примерака из Беотије једино по постољу које уместо три има четири ножице. Постоља са четири ноге карактеришу нарочито тореутичке производе израђене

⁶⁾ Упор. Wigand, *op. cit.*, стр. 49—92, Т. III, IV.

⁷⁾ R. R. Schmidt, *op. cit.*, Т. 19, 1. Обе вазе нађене су на дубини ∇ 3,4 м у квадрату 15,15.

⁸⁾ *Ibid.*, стр. 53.

⁹⁾ М. М. Васић, *Преисториска Винча*, IV, сл. 66 б. Слични примерци су нађени у Винчи на дубинама 9,4; 9,2; 8,4 м, а у Мађарској се појављују на локалитетима у области Тисе (уп. М. М. Васић, *Кроз културни слој Винче*, I—II, Споменик САН, 1950, стр. 4, сл. 10).

¹⁰⁾ М. М. Васић, *Кроз културни слој Винче*, I, II, Споменик САН, 1950, стр. 4.

¹¹⁾ Pernice, *Kothon und Rauchgerät*, *Jahrb. der d. k. Arch. Inst.*, 1899.

¹²⁾ У *Notes céramographiques*, *Bull. Corr. Hellénique*, 1898.

у Египту¹³), али је њихова појава честа и у Грчкој. Облик зделе на четвороножном постољу појављује се у најдубљим слојевима Винче и претставља, као и на Оријенту, најпримитивнији облик жртвеника на коме су спаљиване мирисне материје. Овај облик је сигурно настао спајањем просте зделе, у којој је првобитно вршено жртвовање, са жртвеним столом на који је здела стављана¹⁴).

Много интересантнијој и ређој врсти тимиатерија припада фигура јелена са зделом на глави која је нађена у Вучедолу¹⁵). Фигура је јако оштећена. Очувана дужина износи 12 см. Овај предмет нађен је у истом комплексу где и јама у којој је откривен потпуно очуван скелет јелена¹⁶). Фигура јелена са зделом на глави не припада групи пластичних зооморфних ваза, пошто је цела пуно рађена, изузев плитке зделе. Тиме се ова фигура из Вучедола потпуно издваја од познате фигуре јелена из Микене¹⁷) или зооморфних ваза рађених у Јонији¹⁸). Најближу идејну аналогију овој фигури из Вучедола налазимо у групи пластичних тимаиатерија који су израђивани у Грчкој и Италији почев од архајског доба па све до краја антике. У овој групи тимиатерија место цилиндричног постоља на коме стоји реципијент за жртвовање, стављене су људске или животињске фигуре које носе на глави плитку зделу у којој сагоревају мириси. На Керамеј-косу нађено је неколико тимиатерија ове врсте¹⁹). У вези са примерком из Вучедола нарочито је интересантан један тимиатерион у облику сфинге која носи на глави плитку зделу²⁰). Слични примерци познати су и са Кипра²¹). Објашњење зашто је тимиатерион из Вучедола израђен баш у облику јелена треба тражити у локалном религиозном схватању преримског становништва наше земље. Врло је вероватно да је у Вучедолу било познато неко божанство слично грчкој Артемиди или келтском Цернуосу чија је света животиња и атрибут био јелен²²). Не треба заборавити да је тимиатерион био употребљаван и у сепулкрал-

¹³) Упор. Daremberg—Saglio, *Dictionnaire des antiquités gr. et rom.*, s. v. *tripus*.

¹⁴) У Месопотамији је постојао специјални сточић на који се стављала ваза у којој сагоревају мириси (уп. Meissner, *Babylon und Assyrien*, II, 1925, стр. 88, сл. 19).

¹⁵) R. R. Schmidt, op. cit., T. 52, 3 a, b.

¹⁶) Ibid., стр. 28.

¹⁷) Schliemann, *Mycenae*, 1878, стр. 296, сл. 376.

¹⁸) Упор. Genouillac, *Céramique Cappadocienne*, II, Pl. II, 165 и M. Maximova, *Les vases plastiques dans l'antiquité*, 1927, стр. 109.

¹⁹) K. Kubler, *Ausgrabungen im Kerameikos*, Jahrb. des deut. Arch. Instituts, V. 48, 1933, стр. 267, сл. 6, 7.

²⁰) Ibid., стр. 267, сл. 6.

²¹) M. Ohnefalsch—Richter, *Kypros*, Tafel-Band, 1893, T. CXC VII, 5.

²²) Упор. Pauly—Wissowa, op. cit., s. v. *Hirsch*.

ном култу и да је јелен код Келта животиња мртвих која одводи душе умрлих тамо где влада Цернунос који и сам има јелеће рокове. Божанство у облику јелена познато је у религијама источне и централне Анадолије²³), одакле је преко Тракије вероватно прешло и у наше области још пре доласка Келта. Извесно је да је код трачких племена јелен био света животиња већ средином првог миленија²⁴). Јелен је сачувао улогу свете животиње и у римском, па чак и у хришћанском добу²⁵). За сада још не располажемо довољним бројем археолошких споменика да би могли да тврдимо да је постојао специјални култ у вези са јеленом и у западним деловима наше земље²⁶). Али зар нас жртвена јама из Вучедола у којој је нађен потпуни скелет јелена не потсећа на Паузанијеве описе жртвовања ове животиње Артемиди и Изиди у Патрае и Херонеји²⁷)?

На крају ћу се задржати на једној врсти објеката који су откривени у највећем броју у Винчи, али и на осталим нашим налазиштима²⁸). То су конични предмети од печене земље избушени редовима рупа, слично ситу. Најбоље очуван примерак нађен је у Винчи на дубини 8,5 м²⁹), а и остали фрагментовани примерци припадају старијем делу културног слоја Винче. Ови објекти објашњени су као цециди или сита³⁰). Међутим, интересантно је да су готово сви познати примерци ове врсте интензивно црвено печени, што показује да су били изложени сталном дејству ватре, па је зато највероватније да су служили као поклопци на вазама у којима се налазио распаљени жар. У најмлађим слојевима насеља Филакопи на Мелосу откривени су слични предмети³¹). Такође на споменицима грчке уметности VI-ог и V-ог века приказани су веома слични конични предмети

²³) R. Dussaud, *Les religions des Hittites et des Hourrites*, 1949, стр. 339.

²⁴) На једном фрагментованом киликсу нађеном на Акрополису који се датује око 480 г. приказана је једна Трачанка која има на мишици утетирану фигуру јелена. У областима које су биле насељене Трачанима до данас су се задржали извесни народни обичаји у вези са јеленом (упор. E. Buschor, *Griechische Vasen*, 1940, сл. 196; Kazanow у Pauly—Wissowa, op. cit., s. v. *Thrakische Religion*).

²⁵) Cabrol—Leclercq, *Diction. d'arch. chrét. et de liturgie*, II, s. v. *cervus*.

²⁶) У Винчи је нађена једна ваза на којој је приказан лов на јелена (М. М. Васић, *Преисториска Винча*, I, сл. 97 а, б, с). На једном фрагменту из Нове Бешенове такође је приказан јелен (Старинар, 1938, стр. 136). Сличне претставе јелена познате су и из области Кереш-културе.

²⁷) Paus., VII, 18, 12; X, 32, 16.

²⁸) М. М. Васић, *Преисториска Винча*, IV, сл. 38 а, б; Старинар, 1938, Таб. VIII.

²⁹) М. М. Васић, *Преисториска Винча*, IV, сл. 38 а.

³⁰) *Ibid.*, стр. 26.

³¹) Упор. *Excavations at Phylakopi in Melos*, 1904, Pl. XXXV, 7, стр. 210.

избушени редовима рупа који служе као поклопци на једној специјалној врсти тимиатерија³²⁾ која је настала под утицајем Асирије³³⁾ најпре у Јонији (Клазомена)³⁴⁾, одакле се касније распространила на читаву Грчку. Ова врста тимиатерија у облику здела на високој цилиндричној ноzi која се при дну шири и са поклопцем, била је у Грчкој у широкој употреби током VI-ог и V-ог века, а у Италији и много касније³⁵⁾. Нажалост из Винче су познати само конични поклопци, док други део тимиатерија није очуван. Он је вероватно имао облик зделе на цилиндричној ноzi. Ова врста ваза нађена је у већем броју примерака у Винчи³⁶⁾, али су вероватно само неке од њих припадале овој врсти кулних инструмената, док је већина осталих имала друго значење и употребу. Али у једном тумулу у Бугарској нађена је једна ваза украшена урезаним орнаментима која без сумње претставља тимиатерион коме је припадао и један поклопац сличан онима из Винче³⁷⁾.

Овим прегледом нису потпуно исцрпљени сви примерци и облици ваза нађених у нашој земљи које су служиле у култу за спаљивање мириса. Али ових неколико примерака је довољно да се утврди да је доримском становништву наше земље био познат смисао кађења и приношење ове специјалне врсте жртве. За сада је још немогуће утврдити у које су све сврхе употребљавана тимиатерија у Вучедолу или Винчи. Њихова употреба у Грчкој такође није увек довољно јасна. Кађење углавном служи у апотропејско-катартичне сврхе или као самостална жртва која се приноси боговима³⁸⁾. Furtwängler сматра да је познавање и употреба тимиатерија у Грчкој везана за култ Афродите и Адониса и да су заједно са култом ових божанстава пренети у Грчку из Мале Азије или Сирије и Кипра³⁹⁾. Међутим, вероватније кађење води порекло од култа мртвих⁴⁰⁾. М. Bular говори о врло честој употреби тимиатерија у породичним церемонијама на Делу⁴¹⁾. Али за нас су много значајнији подаци које пружају антички писци о спа-

³²⁾ Упор. С. Picard, *Manuel d'archéol. grecque*, II, сл. 68, ст. 461. Коничан поклопац се јасно види на тзв. „Персиској вази“ (уп. Furtwängler—Reichhold, *Griech. Vasenmalerei*, II, Т. 87).

³³⁾ Meissner, op. cit., сл. 23, 26.

³⁴⁾ Pauly—Wissowa, op. cit., s. v. *thymiaterion*.

³⁵⁾ Daremberg—Saglio, op. cit., s. v. *turibulum*.

³⁶⁾ М. М. Васић, *Преисториска Винча*, IV, сл. 62, 118.

³⁷⁾ J. H. Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, 1948, ст. 188, Pl. LIV, 1.

³⁸⁾ Pauly—Wissowa, op. cit., s. v. *Rauchopfer*.

³⁹⁾ Furtwängler—Reichhold, op. cit., ст. 99.

⁴⁰⁾ Упор. М. М. Васић, *Кађење у егејско-минојској култури*, Глас СКА, 1914, XCIV и W. Budge, *Osiris and the Egyptian Res.*, 1911, II, ст. 255.

⁴¹⁾ М. Bular, *La religion domestique dans la Délos*, 1926, ст. 362.

љивању и употреби ароматичних материја код Скита⁴²), Трачана⁴³) и Масагета⁴⁴). Скити и Трачани су бацали семе конопља на жар и удисали су тај дим који их је доводио до религиозне екстазе и профетских халуцинација. Поред вина и музике изгледа да је кађење играло веома значајну улогу у оргијастичком култу Грка и суседних варварских народа⁴⁵).

Ми данас још недовољно познајемо пантеон доримског становништва наше земље да би могли тачно да објаснимо употребу тимиатерија. Култни објекти откривени на нашим доримским локалитетима пружају тек толико података да се наслути по која личност тог пантеона, али те личности нису још довољно јасне да се у њима препозна Дионис, Артемида, Деметра или неко друго божанство.

Београд.

Д. Срејовић.

SUMMARY

D. Srejić: THYMIATERIA

The author interprets certain objects discovered in the pre-Roman sites (Vinča, Vučedol) as *thymiateria* and connects them with analogous objects from Greece and Oriental countries.

⁴²) Herod., IV, 75.

⁴³) Pomp. Mela, 2, 21.

⁴⁴) Herod., I, 202.

⁴⁵) E. Rohde, *Psyche*, 1925, II, 17.